

היום נלמד בעזרת ה':

בבא מציעא דף מח

(בעמוד הקודם)

תנן אבל אמרו: לדעת רבי יוחנן שמעות קונות מהתורה, מובן מדוע אם הקונה שילם כסף ולא משך את החפץ אם הוא חוזר בו יש עליו קללה. כי אפילו שחכמים תקנו ש'משיכה קונה', בכל אופן אמור להיות כאן קנין מדאוריתא. אבל לדעת ריש לקיש שמעות אינן קונות אלא משיכה קונה מהתורה, מדוע יש עליו קללה והרי לא היה כאן שום קנין לא מדאורייתא ולא מדרבנן?

תירוץ: משום דברים: בגלל שהוא סיכם עם המוכר בדיבור שהוא קונה ממנו את החפץ.

קושיא: וכדברים מי קאי ב'אבל': וכי בגלל דיבורים יש קללה? והרי נאמר בכרייתא רבי שמעון אומר וכו'. קונה המשלם כסף בלי למשוך את הטלית, מצד הדין לא קנה, אבל אם הוא חוזר בו יש עליו קללה. ומי שרק סיכם על הקנייה בדיבור וחוזר בו, אין רוח חכמים נוחה הימנו. ורבא מפרש את דברי הכרייתא, שלא נחשוב ש'אין רוח חכמים נוחה הימנו' הכוונה שגם כאן יש קללה של 'מי שפרע', אלא כאן רק 'אין רוח חכמים נוחה הימנו'. (תוס').

הקושיא: רבי שמעון סובר שמעות קונות מהתורה, ולכן הוא אומר שקונה המשלם כסף בלי למשוך וחוזר בו, יש עליו קללה. אמנם לדעת חכמים אליבא דריש לקיש הסוברים שמעות אינן קונות מהתורה, אם כן יש כאן רק דיבורים, ולא אמור להיות כאן 'מי שפרע', אלא רק 'אין רוח חכמים נוחה הימנו!' (תוס'). מוכח שהחוזר בו מדיבורו אינו עליו קללה.

תירוץ: דברים ואיכא בהדיהו: גם לדעת ריש לקיש שאין כלל קנין מעות מהתורה, בכל אופן המשלם כסף וחוזר בו יש עליו קללה, אמנם החוזר בו רק מדיבורים אין עליו קללה אך 'אין רוח חכמים נוחה הימנו'. ומשנתנו מדברת באופן של 'נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות', ולכן אם הוא חוזר בו יש עליו 'מי שפרע' כי הוא שילם כסף.

אמר רבא קרא ומתניתא מסייע ליה לריש לקיש: יש פסוק ויש ברייתא שמסייעים לדעת ריש לקיש שמהתורה מעות אינן קונות.

קרא דכתיב: (הערה: הפסוקים בהרחבה מובאים בסוף הביאור)

נאמר באדם שחייב לחבירו ממון והוא כופר ונשבע לשקר שאינו חייב לו "וְכַחֵשׁ בְּעֵמִיתוֹ כְּפִקְדוֹן, או כְּתִשּׁוּמַת יָד, או בְּגִזְל, או עֲשֵׂק אֶת עֵמִיתוֹ, או מִצָּא אֶבְדָּה וְכַחֵשׁ בָּהּ, וְנִשְׁבַּע עַל שְׁקָר". 'תשומת יד' הכוונה להלוואה. 'ועושק' הכוונה למעסיק שלא משלם את שכר הפועל.

וביאר רב חסדא שמדובר שהלווה ייחד למלוה כלי שממנו הוא יגבה את החוב. וכשהגיע המלוה ותבע את הכלי לפרעון החוב, כפר הלווה ונשבע לשקר שאינו חייב לו את הכלי. (ולא יתכן לפרש שמדובר בכפירה על ההלוואה עצמה, כי הפסוק מדמה את הלוואה ועושק לפקדון גזל ואבידה. דהיינו שהוא כופר בחפץ ממוני ולא רק בחוב של ממון. ואם כן מכיון ש'מלוה להוצאה ניתנה' הלווה לא חייב להחזיר את המטבעות עצמם שלוה אלא כסף אחר, ואם כן זהו רק חוב ממוני ולא חפץ).

וכן ב'עושק' מדובר שהמעסיק ייחד כלי לפועל שממנו יגבה את שכרו, וכשבא הפועל לתבוע את הכלי, כפר המעסיק ונשבע לשקר כנ"ל.

וכי אהדריה קרא: וכאשר הפסוק חזר וכתב שבמקרים הנ"ל אם הכופר מודה שהוא נשבע לשקר, עליו להחזיר את הגזילה (ולהוסיף חומש וכן להביא קרבן אשם), הפסוק מוציא מהרשימה את 'תשומת יד' (= הלוואה). "וְהָיָה כִּי יִחְטָא וְאָשָׁם וְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַל או אֶת הָעֲשֵׂק אֲשֶׁר עָשָׂק או אֶת הַפִּקְדוֹן אֲשֶׁר הִפְקִיד אֹתוֹ או אֶת הָאֶבְדָּה אֲשֶׁר מָצָא". מדוע? משום שבהלוואה אמנם המלוה נתן את המעות ללווה, אך המלוה לא משך את הכלי שייחד לו הלווה לרשותו, ולכן הוא לא קנה את הכלי. וממילא הלווה לא חייב להחזיר לו אותו כי הוא כלל לא שלו, והלווה רק חייב להחזיר את הכסף שלוה ממנו.

מוכח שמהתורה מעות לא קונות! כי אם היו קונות, היה המלווה זוכה בכלי, וממילא הלווה שכפר ונשבע לשקר היה חייב להחזיר לו את הכלי (ואם כן התורה היתה צריכה לכתוב גם את 'תשומת יד').

אמר ליה רב פפא לרבא: הרי גם 'עושק' מחוסר משיכה, כי הפועל לא משך את הכלי לרשותו, ובכל אופן חזר הפסוק וכתב את 'עושק' ברשמית הדברים שהכופר

חייב להחזיר אותם. ומכיון שהפסוק כבר כתב את 'עושיק' שהבעלים צריך להחזיר את הכלי לתובע, הוא הדין גם לתשומת יד הדומה לו.

אמר לו רבא **הכא במאי עסקינן**: בעושיק אכן היתה משיכה! כי מדובר שהפועל לקח את הכלי וחזר והפקיד אותו אצל המעסיק בתורת פיקדון, ולכן המעסיק חייב להחזיר לו אותו. ואין זה דומה לתשומת יד. קושיא: **היינו פקדון?** אם כן זהו בדיוק 'פקדון'! תירוצ: **תרי גוני פקדון**: אכן אלו הם שני סוגים של פקדון.

קושיא: **אי הכי תשומת יד נמי**: אם כן מדוע הפסוק לא חזר וכתב גם את 'תשומת יד', ונעמיד שמדובר במקרה שמשך המלוה את הכלי לרשותו וחזר והפקידו אצל הלווה, ולכן הלווה חייב להחזיר לו אותו?

תירוצ: **אי אהדריה קרא**: אם באמת היה הפסוק חוזר וכתוב גם את 'תשומת יד' לא היתה מכאן קושיא על רבי יוחנן ולא ראייה לריש לקיש. בגלל שרבי יוחנן היה מעמיד את עושיק ותשומת יד במקרה שלא משך את הכלי וחזר והפקידו, והסיבה שחייב להחזירו בגלל שמדאורייתא מעות קונות. ואילו ריש לקיש היה מעמיד שבשני המקרים מדובר שמשך את הכלי וחזר והפקידו, וזו הסיבה שחייב להחזירו.

אבל עכשיו שהפסוק חזר וכתב רק את עושיק (ביחד עם גזל פקדון ואבידה) ולא את תשומת יד, בהכרח שבתשומת יד מדובר כשלא משך את החפץ, וממילא הוא לא חייב להחזירו, ולכן הוא לא כתוב בפסוק. ומדוע באמת הוא לא חייב להחזירו, והרי המלווה שילם את הכסף ללווה? אלא ראייה שמעות אינן קונות מדאורייתא.

קושיא: **ותשומת יד לא אהדריה קרא**: וכי האם הפסוק לא חזר וכתב את תשומת יד? והרי נאמר בכרייתא, מניין אנו לומדים שכל הרשימה שנאמרה 'למעלה' כלומר בתחילת הנושא לגבי שבועת שקר, נאמרה גם 'למטה' דהיינו לאחר ההודאה על השבועת שקר שיש להחזיר את הממון לבעליו? מהנאמר בסוף הנושא "או **מכל אַשְׁרֵי יִשְׁבַּע עָלָיו לְשָׁקֵר**". וביאר רב נחמן שכוונת הכרייתא לרבות גם את 'תשומת יד' להישבון!

תירוצ: **בהדיא מיהא לא אהדריה קרא**: הפסוק לא כתב את תשומת יד במפורש כמו את שאר הרשימה, וזאת כדי ללמד שבתשומת יד לא היתה משיכה, ולכן אינו חייב להחזיר, כי מעות אינן קונות. אבל לאחר מכן כשהפסוק ריבה את תשומת יד, מדובר באופן שהמלווה משך את הכלי וחזר והפקידו. (משום שהריכוי מרבה דבר

נוסף כמו הנאמר בפסוק, והיינו כמו 'פקדון', ובהכרח שמדובר בהלוואה שייחד לה כלי ולקחו וחזר והפקידו, בדומה לפקדון).

מתנייתא מנלן: והראיה מברייתא לריש לקיש, כדלהלן.

דתניא נתנה לבלן מעל: לקח פרוטה של 'הקדש' ונתן אותה כתשלום לבלן של בית המרחץ (בשוגג), הוא מעל בהקדש. ואמר על כך רב שדוקא במקרה כזה הוא מעל בנתינת הכסף בלבד, בגלל שאין כאן חפץ כלשהו שעליו למשוך, אבל בדבר אחר שיש בו חפץ שצריך למשוך אותו (כגון שקנה בפרוטה חפץ), לא מעל עד שימשוך את החפץ. מוכח שמעות לא קונות מדאורייתא, כי אחרת היה עליו לעבור על איסור מעילה בנתינת הפרוטה בלי למשוך.

קושיא: והתניא נתנה לספר: כתוב בברייתא שאם נתן את הפרוטה של הקדש ל'ספר' הוא מעל, והרי לספר יש כלי תספורת שצריך למשוך אותם, ובכל אופן קנה הספר את הפרוטה בלי שהמספר ימשוך את הכלים. **תירוץ:** הכא במאי עסקינן: מדובר בספר נכרי, וכל דין משיכה שייך רק בישראל (כנאמר "או קנה מידי עמיתך") ואילו גוי קונה בקנין כסף.

תניא נמי הכי: וכן מוכח מהברייתא הבאה, שבספר נכרי מעל בנתינת המעות, ובספר יהודי לא מעל עד שימשוך. כי בברייתא כתוב 'נתנה לספר' או לספן או לכל בעלי אומנות לא מעל עד דמשך". ולכאורה יש סתירה בין שתי הברייתות לגבי 'ספר', האם המעילה היא בנתינת המעות או במשיכת הכלים! אלא בהכרח שהברייתא הראשונה מדברת בספר נכרי ואילו הברייתא השניה מדברת בספר ישראל.

וכן אמר רב נחמן: וגם רב נחמן סובר כרבי יוחנן שמדאורייתא מעות קונות.

ובדקה לוי: ולוי בדק את הברייתא שהוא סידר, והוא הגיה אותה, והוסיף את הקטע הבא "נתנה לסיטון מעל". דהיינו החנווני קונה מהסיטונאי כמות גדולה של פירות, והסיטונאי מספק אותם לאט לאט במשך תקופה ארוכה. בשעת הקנין החנווני נותן לסיטונאי סכום קטן ובכך קונה את כל הפירות, ובמשך התקופה הוא משלם לו את כל הכסף. אם החנווני נתן לסיטונאי פרוטה של הקדש הוא מעל. ואף על פי שהחנווני עדיין לא משך את הפירות, הוא קנה את הפירות בנתינת הפרוטה לסיטונאי (רבינו חננאל).

אלא קשיא לריש לקיש: אך אם כן קשה לריש לקיש מהברייתא הנ"ל של לוי, שמעות קונות מדאורייתא. תירוץ: אמר לך ריש לקיש: ברייתא זו סוברת כשיטת רבי שמעון שמעות קונות מדאורייתא, ואילו ריש לקיש אמר את דבריו בשיטת חכמים החולקים על רבי שמעון.

*

איתמר אביי אמר אודועי: כוונת המשנה (שהחוזר בו ממכירה שהקונה שילם כסף ולא משך את החפץ) - לדעת אביי מודיעים לו 'דע לך שבסוף יפרעו ממך מהשמיים'. לדעת רבא מקללים אותו שיפרעו ממנו.

הגמרא מבארת. אביי סובר שרק מודיעים לו כי כתוב בפסוק "וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תֵאָר" שאסור לקלל נשיא, ודרשו חז"ל שהוא הדין לכל אדם. אבל רבא סובר שמקללים אותו, כי דורשים את המילה 'בְעַמְּךָ' דוקא במי שעושה 'מעשה עמך', ואילו החוזר בו אינו מתנהג במנהג עם ישראל, משום שנאמר "שְׂאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֲוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כְזָב".

אמר רבא מנא אמינא לה: מהיכן למדתי שמקללים אותו. מהמעשה ברבי חייא בר יוסף ששילמו לו כסף כדי שיספק להם מלח. לאחר מכן התייקר המלח והוא רצה לחזור בו מהעיסקה. הוא בא לרבי יוחנן, ורבי יוחנן פסק לו שיספק להם את המלח ואם לא יעשה כן הוא יקבל מי שפרע.

אם נאמר שמודיעים לו שיקבל מי שפרע, וכי רבי חייא לא יודע זאת לבד ומדוע היה צריך רבי יוחנן להודיע לו? אלא בהכרח שלא מודיעים לו אלא מקללים אותו.

קושיא: ואלא מאי מילט: וכי רבי חייא בר יוסף בא לרבי יוחנן כדי לקבל את הקללה? תירוץ: אלא רבי חייא בר יוסף ערבון: אלא המעשה שם היה שהוא קיבל רק סכום קטן מהכסף על מנת שהוא יספק את כל הסחורה לאחר מכן, והם ישלמו לו את שאר הכסום בהמשך. רבי חייא סבר שכל האיסור לחזור בו מלספק את המלח, זה רק כנגד הסכום ששולם לו, אבל הוא יכול לחזור בו משאר המלח. אך רבי יוחנן פסק לו שבסכום הקטן ששולם הם קנו את כל הסחורה, ויש על כל הסחורה מי שפרע.

*

אתמר ערבון: הנותן מקצת מהסכום לדעת רב הוא קונה רק כנגד הסכום ששילם. דהיינו אם שילם על קרקע הוא קנה חלק בקרקע כנגד הסכום ששילם (כי קרקע נקנית בכסף), ואם קנה מטלטלין אסור לחזור בו כנגד הסכום ששולם ויש על כך 'מי שפרע'. לדעת רבי יוחנן הוא קונה את כל הקרקע, ובמטלטלין אסור לחזור בו מכל המטלטלין.

מיתבי הנותן ערבון לחבירו: ה'ערבון' האמור כאן אינו כמו 'הערבון' הנ"ל, אלא הכוונה לסכום כסף הניתן בתורת משכון של 'קנס'. הקונה נותן אותו למוכר ואומר לו שאם הוא יחזור בו יקבל המוכר את הערבון, והמוכר אומר לקונה שאם הוא יחזור בו הוא יתן לו פי שניים מהערבון (כלומר הוא יחזיר את הערבון שקיבל וגם ישלם סכום זהה לקונה). לדעת רבי יוסי נתקיימו התנאים שביניהם. כי רבי יוסי סובר 'אסמכתא קניא' כלומר הבטחה שמבטיח אדם לחבירו בגוזמא שאם הוא לא יקיים את התנאי הוא יתן לו כך וכך, נקנית ומחייבת.

לדעת ר' יהודה הבטחת 'הערבון' וכן הבטחת 'ההכפלה' אם לא תקויים כל העיסקה, אינם מחייבות. אמנם מקנין חל כנגד הסכום ששילם הקונה בתורת הערבון, ואינם יכולים לחזור בהם מלקיים את המקח על הסכום הזה.

לדעת רשב"ג הוא מסכים עם דברי רבי יהודה בזמן שהקונה נתן את הסכום של 'הערבון' לא כתחילת התשלום, אלא הוא אמר למוכר 'ערבוני יקון' כלומר הערבון הזה יקנה את כל העיסקה, וזה לא יתכן. ולכן הוא קונה רק כנגד הערבון. אבל אם הוא נתן את הכסף כתחילת הפרעון, או אפילו בסתם, הוא קנה את כל העיסקה (והקונה ישלם את שאר הכסף בהמשך). כגון מכר לו בית או שדה וכו'.

הפסוקים בהרחבה

"נִפְשׁ כִּי תִחָטָא וּמַעְלָה מֵעַל בְּה' וְכַחַשׁ בְּעַמִּיתוֹ בְּפִקְדוֹן אוּ בְתִשׁוּמַת יָד אוּ בְגִזְל אוּ עֲשָׂק אֶת עַמִּיתוֹ: אוּ מִצָּא אֶבְדָּה וְכַחַשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל שְׁקֵר עַל אַחַת מִכָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לְחֹטֵא בְהִנְה: וְהָיָה כִּי יִחָטָא וְאָשֵׁם וְהִשִּׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַל אוּ אֶת הָעֲשָׂק אֲשֶׁר עֲשָׂק אוּ אֶת הַפְּקָדוֹן אֲשֶׁר הִפְקֵד אֹתוֹ אוּ אֶת הָאֶבְדָּה אֲשֶׁר מָצָא: אוּ מִכָּל אֲשֶׁר יִשְׁבַּע עָלָיו לְשֹׁקֵר וְשָׁלַם אֹתוֹ בְּרָאשׁוֹ וְחִמְשָׁתָיו יִסֵּף עָלָיו לְאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְיוֹם אֲשַׁמְתוֹ: וְאֵת אֲשָׁמוֹ יָבִיא לֵה' אֵיל תְּמִים מִן הַצֵּאן בְּעֶרְכָּךָ לְאֲשֶׁם אֵל הַכְּהֵן".